

**Statens utvisning av sjølakseplasser
på
Stjernøya og Seiland**

Hilde L. Jåstad, Ph.D
Historiker
På oppdrag fra Finnmarkskommisjonen

Februar 2012

Innhold

Innledning	4
Beskrivelse av kildene	4
Når tok utvisning av sjølakseplasser til i feltet?	6
Hvor mange utvisninger har det til ulike tider vært på hver av øyene?	7
Hvor på øyene har utvisningene vært?	9
I hvor stort omfang har utvisningen skjedd til personer bosatt i feltet og til personer bosatt utenom feltet?	11
I hvor stort omfang har utvisning skjedd til samme person eller familie over lengre perioder?	13
Har det funnet sted statlige bortforpaktninger av sjølakseplasser, og eventuelt i hvor stort omfang?	14
Utfyllende analyser	15
Hvor på øyene har utvisningene vært, og for hvilke tidsrom?	16
Hvem fisket hvor?	17
Tabeller	
Tabell 1: Antall utviste sjølakseplasser, Stjernøya og Seiland, utvalgte år, perioden 1900-2005	7
Tabell 2: Antall utviste sjølakseplasser, Stjernøya og Seiland, perioden 1898-2005	7
Tabell 3: Antall utvisninger i utvalgte år på Stjernøya, etter navn på fiskeplass.	9
Tabell 4: Antall utvisninger i utvalgte år på Seiland, etter navn på fiskeplass.	10
Tabell 5: Antall utvisninger i utvalgte år, etter oppgitt bosted for personer bosatt i feltet.	11
Tabell 6: Antall utvisninger i utvalgte år, etter oppgitt bosted for personer bosatt utenom feltet.	12
Tabell 7: Utvalgte sjølakseplasser/områder på Stjernøya og Seiland som har vært i bruk i mer enn 10 år; spesifisert med antall utvisninger, antall brukere og antall personer som har hatt plassen mer enn 10 år.	13
Tabell 8: Bortforpaktninger av sjølakseplasser på Stjernøya og Seiland i perioden 1899-1947	14
Tabell 9: Utvisninger av sjølakseplasser på Stjernøya, etter navn på lakseplasser og utvisningsperiode.	17
Tabell 10: Utvisninger av sjølakseplasser på Seiland, etter navn på lakseplasser og utvisningsperiode.	17
Tabell 11: Totalt antall uvisninger i Rognsundet, fordelt etter fiskerens bosted. Perioden 1922-2005.	18
Tabell 12: Totalt antall uvisninger i Rognsundet, fordelt etter fiskerens bosted, perioden 1922-1939.	18

Figurer

Figur 1: Prosent andel utvisninger, henholdsvis Stjernøya og Seiland. Utvalgte år i perioden 1964-2005. 8
Figur 2: Prosent andel utvisninger, henholdsvis Stjernøya og Seiland, perioden 1964-2005. 15

Innledning

Mandatet gitt av Finnmarkskommisjonen har vært å gi en oversikt over hvordan statens utvisning av sjølakseplasser på Stjernøya og Seiland (felt 1) har utviklet seg over tid, både i omfang og til hvilke personer utvisningene ble gitt. Det har videre vært ønsket at arbeidet skal ha et fokus på følgende problemstillinger:

- Når tok utvisning av sjølakseplasser til i feltet?
- Hvor mange utvisninger har det til ulike tider vært på hver av øyene og hvor på øyene har utvisningene vært? Kommisjonen ber om at fremstillinga konsentrerer seg om utvisningene for årene 1900, 1905, 1910, 1925, 1939, 1950, 1970, 1990 og 2005.
- I hvor stort omfang har utvisningen skjedd til personer bosatt i feltet og til personer bosatt utenom feltet? Utvisningene skal knyttes til årstall som nevnt over, samt bosted.
- I hvor stor grad har utvisning skjedd til samme person eller familie over lengre perioder?
- Har det funnet sted statlige bortforpaktninger av sjølakseplasser, og eventuelt i hvor stort omfang?

Kommisjonens utvalgte år søker å fange opp både den generelle utviklinga over tid, men også i hvor stor grad lovendringer om sjølaksefiske, samt okkupasjonstida, hadde å si for omfanget av utvisninger. I 1905 kom utvisningsordningen inn i lovform. Undersøkelser fra Øst-Finnmark viser imidlertid at det ble foretatt statlige initiativ til utvisninger allerede fra slutten av 1800-tallet. Skjedde dette i Vest-Finnmark? Årene 1939 og 1950 søker å fange utviklinga før og etter krigen. I 1981 ble 1100 av statens sjølakseplasser fjernet, og kommisjonen ønsker en oversikt over i hvor stor grad dette påvirket utvisningspraksisen på Stjernøya og Seiland. 2005 markerer det siste året hvor statsskog hadde utvisning.

Resultatene i denne rapporten bygger på arkivmateriale hentet fra Statsarkivet i Tromsø og Finnmarkseiendommens kontor i Vadsø.

Beskrivelse av kildene

Ved inngangen til 1900-tallet var det en alminnelig oppfatning at enhver hadde rett til å fiske sjølaks utenfor statens grunn i Finnmark. Jordsalgsmyndighetene kunne imidlertid bortforpakte sjølaksefisket som enerett for inntil 10 år av gangen. Fri adgang for "Enhver norsk Borger" var utfordrende. Politimyndighetene i Finnmark så med en viss uro at økt konkurranse om de beste fiskeplassene resulterte i konflikter hos befolkningen, og at det ikke eksisterte noen former for regler for å håndheve ro og orden på dette området. Til tross for påtrykk om at slike regler burde inn i lovs form, forble Lakseloven av 1905 taus. Derimot fikk politimyndighetene mulighet til å utskrive sjølakseplasser, om dette var nødvendig for å sikre ro og orden.

Lakseloven av 1905 ble erstattet med en ny lov gitt 27. februar 1930, og reglene som gjaldt for laksefisket i Finnmark sto uendret. 34 år senere, i 1964, ble 1930-lova erstattet, og denne gangen omfattet loven både laksefiske og innlandsfiske. I forarbeidet til loven av 1964 ble

protokollene. Prinsippet om fortløpende registrering knytta til den enkelte lakseplass synes å ha blitt videreført. Overgangsperioder hvor det både eksisterer protokoller og laksebrev kan ha medført dobbel registrering av lakseplasser. Dette er sjekket. Der protokoll og laksebrev inneholder identiske opplysninger, er sistnevnte slettet. Omfanget av mulig dobbelføring var lite, og således ikke systematisk. Av i alt 488 utvisninger i perioden 1960-2005, var det kun 12 doble registreringer. Det kan derimot ikke utelukkes at det eksisterer flere, da beskrivelsene av én og samme sjølakseplass kan være noe ulik. Dette er det ikke kontrollert for. Det kan derfor være tryggest å anta at tallene for perioden 1960 til ca 1966 kan være noe høye.

Som tidligere nevnt lå utvisningsmyndigheten hos lensmannen fram til 1964 – muligens helt fram til 1973-74. Deretter tok Jordsalgskommisjonen over. Arkivet fra Jordsalgskommisjonen, senere Jordsalgskontoret, finnes på Statsarkivet i Tromsø. Arkivet er fortsatt under ordning, og vi har foreløpig ikke fullstendig oversikt over alt det som finnes i de ulike arkivboksene. Det er ikke funnet utvisningsprotokoller, og i arkivmappe med "Innvilgende søknader m/søkerlister om utvisning av lakseplass 1990 Alta, Hasvik, Sørøysund og Måsøy", lå det både søknader, laksebrev, kartskisser og kvitteringer.

Når det gjelder Jordsalgskommisjonens forpaktingsprotokoller, gjelder prinsippet om fortløpende registrering. Altså helt ulik den praksis vi finner i lensmannsprotokollene, hvor det er mulig å følge utvisningshistorikken for én og samme sjølakseplass. Den fortløpende registreringen er for enkelte av protokollene ført kommunevis, men for andre igjen må man gjennomgå alle forpaktningene for hele Finnmark. Forpaktingsprotokollene inneholder dessuten opplysninger om all bortforpaktning av statens eie i Finnmark; utmarkslåtter, boplasser, skiferbrudd, fiskerett i vann, havneganger, for å nevne noe, og altså sjølakseplasser. Forpaktingsprotokollene for Finnmark finnes på Statsarkivet i Tromsø for perioden 1899-1947. Likeledes har Finnmarkseiendommen en forpaktingsprotokoll for Hammerfest som dekker årene 1874 til 1912.

Utvisningsprotokoller for tida før 1915 mangler. Det har således ikke vært mulig å kartlegge utvisninga for de tre første årene Finnmarkskommisjonen har bedt om; 1900, 1905 og 1910. I tillegg kan enkelte utvisningsprotokoller mangle for tida mellom 1915 til 1945. Grunnen til dette er at deler av arkivmateriale fra Vestfinnmark lensmannsmyndighet, som ble arkivert i Hammerfest, forsvant under brenninga av Hammerfest i 1944. Noe er imidlertid bevart, men rimeligvis bør vi anta at tallene for denne perioden representerer et minimum. Jordsalgskommisjonens forpaktingsprotokoller har hatt ulike lagringsplasser, og fortsatt er det deler av arkivet som ikke er avlevert til Statsarkivet i Tromsø. Deler av arkivet kan også ha fulgt med på flyttelasset til de ulike jordsalgformennene. Noe av arkivet har gått tapt – men dette "noe" spesifiseres ikke nærmere av Statsarkivet.

Når tok utvisning av sjølakseplasser til i feltet?

Med utgangspunkt i det kildematerialet som er tilgjengelig, ble den første utvisninga av sjølakseplass utenfor statens grunn gitt i 1915 til Hans Thomassen fra Årøy. Utvisninga ble gitt for 2 år, med en årlig avgift på 3 kroner. Plassen lå på vestsiden av Bårdfjorden på Seiland.

Hvor mange utvisninger har det til ulike tider vært på hver av øyene?

Antall utviste sjølakseplasser			
År	Stjernøya	Seiland	Felt 1
1900	*	*	*
1905	*	*	*
1910	*	*	*
1925	0	3	3
1939	1	5	6
1950	2	12	14
1970	23	9	32
1990	1	6	7
2005	13	6	19
Totalt	40	41	81

Tabell 1: Antall utviste sjølakseplasser, Stjernøya og Seiland, utvalgte år i perioden 1900-2005

* Mangler data.

Tabell 1 viser antallet utviste sjølakseplasser for henholdsvis Stjernøya og Seiland. Om vi ser hele perioden under ett så var antall utvisninger tilnærmet lik mellom øyene. I tida før 1950 ble det utvist én lakseplass på Stjernøya og 8 plasser på Seiland. Etterkrigstida markerer således en markant økning i antallet utvisninger, på begge øyene. Etter 1970 skjedde det likeledes en markant nedgang i antallet utvisninger, noe som kan indikere at effekten av reduserte statsplasser også nådde øyene.

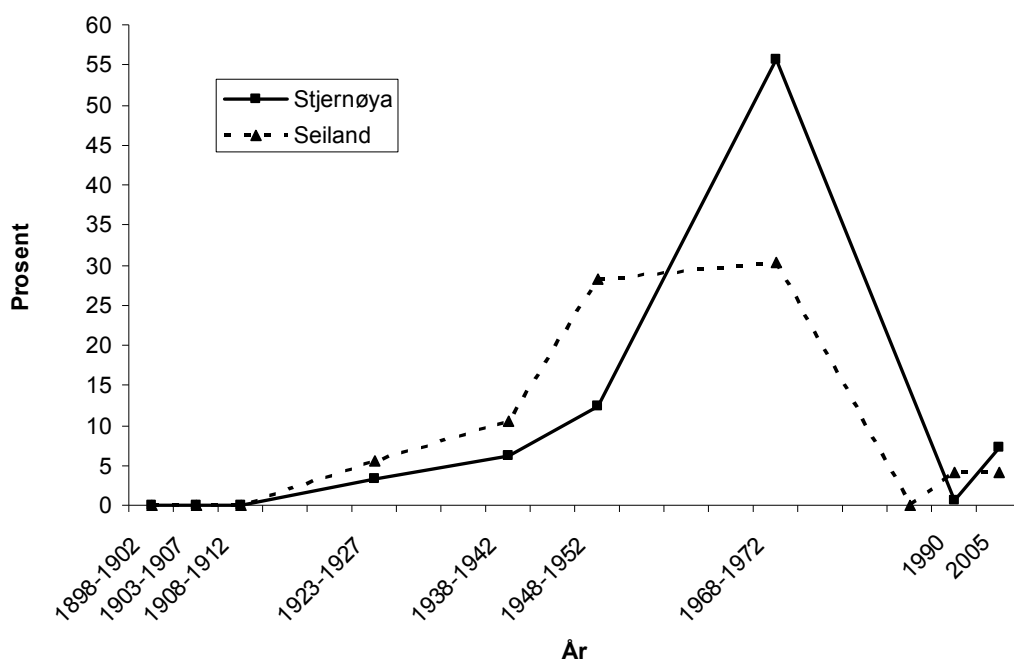
I og med at utvisninger ble gitt for 3 år kan dette påvirke antallet utvisninger som er vist i tabell 1. Dette skyldes at de utvalgte årene ikke fanger opp sjølakseplasser som ble utvist inntil 2 år før/etter. Det vil derfor være interessant å se hvordan bilde eventuelt endrer seg om vi også inkluderer disse årene.

Antall utviste sjølakseplasser			
År	Stjernøya	Seiland	Felt 1
1898-1902	*	*	*
1903-1907	*	*	*
1908-1912	*	*	*
1913-1917	0	2	2
1918-1922	1	2	3
1923-1927	6	8	14
1928-1932	9	8	17
1933-1937	9	7	16
1938-1942	11	15	26
1943-1947	5	10	15
1948-1952	22	40	62
1953-1957	80	63	143
1958-1962	87	58	145
1963-1967	93	47	140
1968-1972	97	43	140
1973	21	8	29
1974	21	12	33
1986	31	19	50
1990	1	6	7
2005	13	6	19
Totalt	507	354	861

Tabell 2: Antall utviste sjølakseplasser, Stjernøya og Seiland, perioden 1898-2005

Finnmarkskommisjonens utvalgte år i fet skrift. * Mangler data for 1900, 1905 og 1910

Tabell 2 viser antall utviste sjølakseplasser for henholdsvis Stjernøya og Seiland, for perioden 1915-2005. På bakgrunn av at utvisningsmyndighetene frem til midten av 1970-tallet registrerte den kontinuerlige bruken av hver sjølakseplass, har det vært mulig å gi en tilnærmet komplett oversikt over det totale antall utvisninger for perioden 1915 til og med 1974. Frem til 1972 er dette vist i 5-års intervaller, der Finnmarkskommisjonens utvalgte år (se tabell 1) ligger i sentrum for hvert intervall (bortsett fra året 1939). De utvalgte 5-års intervallene er markert med fet skrifttype. Med utgangspunkt i Finnmarkskommisjonens utvalgte år, har tabell 2 følgende grafiske uttrykk.

Figur 1: Prosent andel utvisninger, henholdsvis Stjernøya og Seiland. Utvalgte år i perioden 1964-2005. Prosenttall for 5-årene som ikke er vist i diagrammet er interpolert. (Stjernøya N=150, Seiland N=118). Mangler data for 1900, 1905 og 1910.

Figur 1 viser prosentvis andel utvisninger i 5-års intervaller, med unntak av årene 1990 og 2005. Det generelle bildet er at statens utvisninger på øyene øker frem til et toppunkt i årene 1968-1972, for så å falle ned til et nivå tilsvarende tiårene før den andre verdenskrigen. Relatert til den relative nedgangen etter 1972 må det imidlertid poengteres at den høyre halen av grafen viser enkle år. Det er således rimelig å anta at nivået hadde vært noe høyere om vi hadde hatt data for toårene før og etter 1990 og 2005. Konsentrerer vi oss om toppunktene viser figur 1 at 55 prosent av alle registrerte utvisninger på Stjernøya faller inn under femårene 1968-1972. Henholdsvis 30 prosent for Seiland. Om vi sammenlikner øyene så viser utviklingen en nokså jevn økning i andel utviste lakseplasser frem til krigsårene. En mer markant økning av utvisninger skjer først etter krigen, fra 1948, og frem til 1952 sterkest økning for Seiland. Deretter flater andelen utvisninger for Seiland ut. Dette skjer ikke på Stjernøya. I løpet av 20-årene mellom 1948-1952 og 1968-1972 skjedde det en relativ økning av utvisninger på Stjernøya med hele 44

prosentpoeng. En slik økning er unik for Stjernøya, da tilsvarende periode for Seiland hadde en relativ økning på kun 2 prosentpoeng.

Etter 1972 skjedde det en markant nedgang i andel utviste lakseplasser, for begge øyene, og reduksjonen i antallet statsplasser (år 1981) kan bidra til å forklare trenden.

Hvor på øyene har utvisningene vært?

Stjernøya										
Stjernesundet	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005	
Stjernfoten								3		
Seikeila										
Skarvskjæret					1		4			
Kariholmen					2	2	6		1	
Raudberget							4		1	
Hella							2		1	
Agonluft							4			
Storbukta					1					
Uernes							2			
Skognes										
Lillebukt										
Sommarbukta										
Simavik								12		
Davatluft							2	5		
Hallvardvika								1		
Stjernodden							2			
Stjernesund				3						
Totalt				3	4	6	43		3	
Rognsundet - utskrevet på Stjernøya	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005	
Stjernholmodden										
Stjernøyholmen					2					
Hallarnes						2	1			
Tudevik					1	1				
Torbenes										
Kvalfjorden, lille							2			
Nordbukta										
Mjånes							5	9		
Kvalfjorden, store							2	2		
Båtbukta								3		
Nordmannsnes					1	2	1			
Vinterset				2	1					
Russehamna										
Váillasgohppi								6		
Kvalvika							1	1	1	
Vardnes								2	1	
Totalt				2	5	13	27		2	
Sørøysundet	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005	
Store Kjerringfjorden							3	3	1	4
Lille Kjerringfjorden								8		
Smalfjorden										
Nordfjorden					1			11		2
Nordnes								1		
Øyra								1		
Sørfjorden					1	1				
Roren										
Elftervika										
Fagervika								3		2
Totalt				1	2	3	27	1	8	

Tabell 3: Antall utvisninger i utvalgte år på Stjernøya, etter navn på fiskeplass. (n=150). Mangler data for 1900, 1905 og 1910.

Tabell 3 viser antall utvisninger i utvalgte år på Stjernøya, etter navn på fiskeplass. Med kart for hånd (eksempel www.nordatlas.no) vil du kunne følge navnene i tabellen ved å starte på Stjernfoten helt sør-vest på Stjernøya og videre østover, gjennom Stjernesundet, inn Rognsundet fra øst, for deretter å runde Vardneset helt nord på øya med kurs retning Fagervika i Sørøysundet. Enkelte av navnene i tabellen, slik som Lillebukt i Stjernesundet, har ingen registrerte utvisninger i de årene som fremkommer i tabell 3. Jeg har likevel valgt å ta

med sjølakseplasser som det har vært registrert utvisninger på i år som faller utenom Finnmarkskommisjonens utvalgte år. Dette for å kunne gi et best mulig bilde av hvor på øyene det har vært utvisninger.

Enkelte av navnene er konkrete stedsnavn, mens andre navn refererer til et større område, som for eksempel en fjord. Denne skjevheten skyldes at registreringspraksisen hos lensmennene, og senere jordsalgsmyndighetene, var nokså vilkårlig. Enkelte plasser hadde en detaljert beskrivelse, mens andre utvisninger ble gitt et sted i store Kvalfjord.

Det generelle inntrykket er at staten hadde utvisninger av sjølakseplasser rundt hele Stjernøya. Enkelte plasser viser en kontinuerlig bruk over lang tid, slik som Kariholmen i Stjernesundet, mens andre plasser kun har vært utvist ett par ganger, slik som Uernes ett stykke øst for Kariholmen.

Seiland									
Rognsundet - utskrevet på Seiland	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005
Hakkstabben						2			1
Kjevelnes						1	1		
Grannes						4	1		
Skarveberg				1					
Skjellbukta						2	3		
Hestneset							3		
Skogbukta							3	2	
Kufjorden, store				4	1	6	6		
Sennabukta						1	1		
Kufjorden, lille						1	1		
Skåvikbukta						2			
Junkerhamna							2		
Lille Hamn						2			
Gammelvær						1			
Høyvikneset						2	1		
Nordbukta									
Sæterbukta									
Totalt				5	3	31	15		1
Sørøysund, sør for Seines	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005
Bårdfjordneset				1		2	3		
Bumannsfjorden, søre					1	1	12	2	2
Bumannsfjorden, nordre							1		
Vassvika							1		
Seines					2		1		
Totalt				1	3	3	18	2	2
Sørøysund, nord for Seines	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005
Skreifjord				2	5	3	6	1	1
Veggenes							2	1	1
Vinna									
Fågervika					3	2	2	2	1
Totalt				2	8	5	10	4	3
Strømmen og Vargsund	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1923-1927	1938-1942	1948-1952	1968-1972	1990	2005
Vassbukta						1			
Bekkarfjorden									
Kjerringvik					1				
Seibukt									
Vargsund									
Totalt					1	1			

Tabell 4: Antall utvisninger i utvalgte år på Seiland, etter navn på fiskeplass (n=118). Mangler data for 1900, 1905 og 1910

Tabell 4 viser antall utvisninger i utvalgte år på Seiland, etter navn på fiskeplass. Det vil på samme måte som i tabell 3 være mulig å navigere seg rundt Seiland fra plass til plass. Start ved Hakkstabben helt sør-vest på øya og sett kursen mot Sørøysund. På veien gjennom Rognsundet ligger sjølakseplassene jevn fordelt, i alt 17 plasser. Ved Store Kufjord har det

vært utvist sjølakseplasser over en lang tidsperiode, og om de utvalgte årene er representative, så er det i dette område av Rognsundet hvor staten hadde flest utvisninger. Rundt Bårdfjordneset går turen videre nordover i Sjørøysundet. Totalt sett var det færre sjølakseplasser på Sjørøysundsida av Seiland enn hva tilfellet var i Rognsundet. Dette kan imidlertid ha en sammenheng med at stedsbeskrivelsene generelt sett var nokså romslige, og at hvert stedsnavn kan skjule flere utvisningsplasser. Ser vi på antall utviste sjølakseplasser, var aktiviteten knytta til statlige sjølakseplasser noe større i Sjørøysundet enn i Rognsundet, med totalt 61 utvisninger sammenliknet med 55 utvisninger i Rognsundet. Rundt det nordligste punktet på Seiland går turen videre sør, gjennom Strømmen og videre sør i Vargsundet. På denne strekningen var det få statlige utvisninger, kun 2 stykker – ett antall som var betydelig lavere enn andre strekninger av Seiland.

I hvor stort omfang har utvisningen skjedd til personer bosatt i feltet og til personer bosatt utenom feltet?

Av de totalt 861 utvisningene hvor bosted er kjent (4 mangler denne opplysninga), så var 22 prosent av utvisningene gitt til personer bosatt utenom feltet. De resterende 78 prosent fordelte seg på øyene med henholdsvis 41 prosent på Seiland og 36 prosent på Stjernøya. Det er videre interessant å påpeke at rundt 70 prosent av "borteboer-utvisningene" ble gitt enten på Stjernesundsida eller Sjørøysundsida av Stjernøya.

Antall utvisning til personer bosatt i feltet		
År	Antall	Bosted
1898-1902 1903-1907 1908-1912		
1923-1927	9	Altneset (4) Simavika (3) Kårhamn (2)
1938-1942	18	Altneset (1) Kårhamn (1) Fagervik (3) Nordfjord (1) Grannes (1) Seines (7) Hakkstabben (4)
1948-1952	57	Altneset (21) Junkerhamn (1) Bårdfjord (3) Kvalfjord (10) Davatluft (2) Seines (2) Fagevik (2) Skjellbukta (1) Hakkstabben (11) Skreifjord (1) Høyvik (2) Vassbukta (1)
1968-1972	112	Altneset (13) Kvalfjord (50) Davatluft (3) Kårhamn (2) Fagervik (3) Nordfjord (12) Hakkstabben (15) Skreifjord (1) Høseby (3) Stjernvåg (10)
1990	5	Altneset (2) Kvalfjord (1) Høseby (1) Kårhamn (1)
2005	11	Hakkstabben (1) Kvalfjord (6) Høseby (1) Kårhamn (3)
Totalt	212	

Tabell 5: Antall utvisninger i utvalgte år, etter oppgitt bosted for personer bosatt i feltet. Mangler data for 1900, 1905 og 1910.

Tabell 5 viser antall utviste sjølakseplasser gitt til personer bosatt enten på Seiland eller Stjernøya. Altneset, Kvalfjord og Hakkstabben utpeker seg som bosteder med en relativt høy utvisningsandel. På sistenevnte plass var det for øvrig få statlige utvisninger (se tabell 4). Det tabell 5 i den sammenheng viser, er at mange sjølaksefiskere bosatt på Hakkstabben fant andre steder å sette nøtene eller krokarna, enn hjemlassen.

Antall utvisninger til personer bosatt utenom feltet		
År	Antall	Bosted
1898-1902 1903-1907 1908-1912		
1923-1927	5	Hasvik (1) Storkorsnes (1) Årøy (3)
1938-1942	8	Brynilen (1) Hillesøy (1) Komagfjord (1) Kongsfjord (3) Nuvsvåg (1) Øksfjord (1)
1948-1952	5	Kaldfarnes i Torsken (2) Kongshus (1) Storkorsnes (1) Sørøya (1)
1968-1972	27	Nuvsvåg (2) Rypefjord (4) Øksfjord (21)
1990	2	Rypefjord (2)
2005	8	Alta (2) Kautokeino (1) Rypefjord (1) Øksfjord (4)
Totalt	55	

Tabell 6: Antall utvisninger i utvalgte år, etter oppgitt bosted for personer bosatt **utenom** feltet. Mangler data for 1900, 1905 og 1910.

Tabell 6 viser antall utviste sjølakseplasser gitt til personer med oppgitt bosted utenom Stjernøya eller Seiland. Av de 55 utvisningene som er registrert for utvalgte år, var 26 av dem gitt til personer bosatt i Øksfjord, det vil si litt under halvparten. Fra Øksfjord reiste de over Stjernesundet og fisket fra Stjernøya.

Generelt sett hadde ikke "borteborere" lang reise til laksebruket; de kom fra Årøy, Kongsfjord, Rypefjord – et sted på andre siden av sundene. Unntakene er få. Ett par utvisninger til Torsken kommune rett etter den andre verdenskrigen, og én til Kautokeino i 2005.

Til nå har vi gjennomgått materialet med perspektiv på antall utvisninger, både over tid, etter sted og bosted. Det vi derimot ikke har berørt er hvor mange personer disse 861 utvisningene ble gitt til.

I løpet av hele undersøkelsesperioden ble det gitt utvisninger til 199 person. Ikke overraskende, de fleste ble gitt til menn. Vi finner riktignok 4 kvinner i materialet.

Tre av disse var bosatt på Stjernøya og én på Seiland, og den første utvisninga til en kvinne ble notert i 1937. Hun var den første registrerte bruker på en sjølakseplass ved Sneskrednesset ved Nordfjord på Stjernøya. Plassen ble utskrevet for 2 år, og det skulle gå 15 år før plassen ble utskrevet på nytt, høyst sannsynlig til en i nær familie, da etternavnet er det samme. Av de resterende 195 sjølaksefiskerne, som alle var menn, kom henholdsvis 77 fra Seiland og 55 fra Stjernøya. 32 % av mannfolka var bosatt utenom feltet.

I hvor stor grad har utvisning skjedd til samme person eller familie over lengre perioder?

Med det kildematerialet som foreligger har det ikke vært mulig å kartlegge familiære bånd over lengre perioder. Det er likeledes ikke gjort noen systematisk analyse av utvisninger knytta til person over tid. Dette skyldes primært at en rekke stedsangivelser er nokså romslig definert fra lensmannen eller jordsalgskontorets side. Flere personer kan ha fått plass i samme område, eksempelvis "på vestsida av Store Kjerringfjord", og det vil være umulig å gi en eksakt markør for hver plass knytta til enkeltpersoner.

Et utvalg er likevel fortatt for å se om det kan ligge noen tendenser i materialet. Kriteriet for utvalget har vært at sjølakseplassen skal kunne vise til en viss kontinuerlig bruk, minimum 10 år.

Navn på plass	Utvisningsperiode	Antall utvisninger	Antall personer	Antall personer som har hatt plassen i mer enn 10 år
Ågonluft-Hella	1956-1986	14	1	1
Sneskrednesset	1957-1963	8	1	1
Bårdfjordnesset	1915-1956	27	9	2
Davatluft	1952-1986	12	2	1
Store Fagervika	1933-2005	22	4	2
Hallarnes	1935-1969	13	1	1
Høyvikneset	1951-1971	11	3	1
Kariholmen	1932-2005	27	9	1
Kjevelnes	1950-1974	10	6	1
Kvalvika	1952-2005	9	5	1
Raudberget	1933-2005	16	5	1
Skarveskjæret	1940-1972	23	10	1

Tabell 7: Utvalgte sjølakseplasser/områder på Stjernøya og Seiland som har vært i bruk i mer enn 10 år; spesifisert med antall utvisninger, antall brukere og antall personer som har hatt plassen mer enn 10 år.

Tabell 7 viser 12 utvalgte sjølakseplasser/områder på Stjernøya og Seiland som har det til felles at de har vært i aktiv bruk i mer enn 10 år. Tre av områdene har kun vært utvist til én og samme person, og alle tre har hatt den samme plassen i mer enn 10 år. I den andre enden er utvalget også representert med områder hvor brukerne er flere, slik som Skarveskjæret med 23 utvisninger over en periode på 32 år, med 10 ulike brukere. Utvalget representerer på ingen måte en tydelig tendens, og en mulig konklusjon kan være at praksisen varierte fra plass til plass. Det var slettes ikke uvanlig at én og samme person fikk utvisning for samme plass over lengre tid – mer enn 10 år, mens andre søkte og fikk plass for ett, to eller tre år.

Har det funnet sted statlige bortforpaktninger av sjølakseplasser, og eventuelt i hvor stort omfang?

Nr	Herred	Forpagtning	Forpagtningstid
1	Hammerfest	Strandstrekning mellom pladsene lille Fagervig og Fagervigstrand paa Seiland	1889-91
2		Strandstykket Store Fagervik	1893-97
3		Et strandstykke i Store Fagervik	1998-02
4		Strandstykket "Fagervik" med kilnotpladse paa Seiland	1906-10
5		(Fra lille Fagerviks sydgrænse gaar granserne til høieste	1911-15
6		flodmaal langs stranden til et [...] Strandstykket Fagervik" udenfor Tangenæs	1916-20
7		Mellem Toftebakken i øst og Skaret.	1921-25
8			1926-30
9		(som over)	1931-35
10	Sørøysund	(som over)	1936-40
11	Sørøysund	(som over)	1941-45
12	Sørøysund	(som over)	1946-50
13	Talvik	Strandstykke i ytre Simavik	1909-13
14	Talvik	Strandstykke i ytre Simavik	1909-13
15	Alta	Lakseplass ved Vina	1927-31
16	Alta	Lakseplass ved Vina	1932-36
17	Alta	Lakseplass ved Vina	1937-41

Tabell 8: Bortforpaktninger av sjølakseplasser på Stjernøya og Seiland i perioden 1889-1947

Tabell 8 gir en oversikt over antallet bortforpaktninger av sjølakseplasser på Stjernøya og Seiland. Som nevnt innledningsvis, lå myndigheten til å bortforpakte sjølakseplasser hos Jordkommisjonen. Egne forpaktningsprotokoller finnes for Finnmark for perioden 1899-1947 (for Hammerfest noe tidligere), og i disse finner vi bortforpaktninger av utmarkslåtter, boplasser, skiferbrudd, fiskerett i vann, havneganger, for å nevne noe, og altså sjølakseplasser.

Om vi ser nærmere på stedangivelsene for de i alt 17 bortforpaktningene på Stjernøya og Seiland, mangler 5 av dem en beskrivelse av at dette virkelig var en sjølakseplass.

"Strandstykke" er beskrivelsen på forpaktning nr 1-3 og 13-14. Kan vi konkludere med at dette dreier seg om bortforpaktninger av sjølakseplasser? Vel, helt sikre kan man ikke bli, men det er flere forhold som peker i retning av at benevnelsen "strandstykke" refererer til sjølaksebruk. For det første finnes det eksempler ved bortforpaktninger av slåtter, at Jordkommisjonen spesifiserte at forpaktningen "gir ingen rett til strandlinjen". At slike begrensninger ble formulert, kan tyde på at "strandlinjen" tilhørte et annet bruksområde enn hva som var tiltenkt slåttmark. Når vi så legger til den lange forpaktningshistorikken mellom Store og Lille Fagervik, hvor Jordkommisjonen etter de tre første bortforpaktningene av en "strandlinje", legger til at det er en kilnotplass, så kan det være rimelig grunn å anta at "strandlinje/strandstykke" brukes synonymt med sjølakseplass.

I alt ble det bortforpaktet 4 sjølaksebruk, og lengden på hver forpaktningsperiode var 4 år. Strandstrekningen helt nord på Seiland er det eldste dokumentet vi kan vise til i denne sammenheng. I 1889 ble "Strandstrekning mellom pladsene lille Fagervig og Fagervigstrand paa Seiland" utvist til Anthoni og Johannes Kvalvig. Anthoni finner vi igjen i folketellinga fra 1900, oppført som lærer og gårdbruker med bosted Langstrand i Sørøysund.

Om vi antar at Langstrand var bostedet hans også 11 år tidligere, måtte Anthoni krysse Strømmen for å komme seg over til Fagervika. Vi vet at gårdbrukere hadde utmarkslåtter på flere steder enn akkurat nær bosted, og det er godt mulig at også strandstrekningen var en slått. Det er imidlertid to forhold som tilsier at dette ikke var en utmarkslått, men en sjølakseplass. For det første er protokollene fulle av bortforpaktninger av slåtter, og det er vanskelig å tenke seg en grunn for at "slaatte" ikke skulle bli nevnt om sanking av gress var

formålet ved forpaktninga. Som nevnt over viser også senere bortforpaktninger at lille Fagervik har vært brukt som sjølakseplass mer eller mindre kontinuerlig fram til 2000-tallet.

Med 17 bortforpaktninger fordelt på i alt 7 personer i løpet av en periode på ca 50 år, kan det være rimelig å anta at bortforpaktning utgjorde en svært liten andel av staten sin praksis med å leie ut sjølakseplasser – spesielt sammenlikning med praksisen for utvisning.

Det er flere sider ved bortforpaktningene som er interessante, og som reiser spørsmål det ikke er anledning til å svare på her. For det første er det interessant i seg selv at det i samme tidsrom eksisterte to tilsynelatende uavhengige myndigheter som leide ut sjølakseplasser; lensmannen og jordkommisjonen. At omfanget av bortforpaktninger var lite kan også gi praksisen et gjenskinn av noe eksklusivt, noe for de få. Hvem var forpakterne?

Utfyllende analyser

Kildene som dekker årene frem til 1974 er av en helt annen karakter enn materialet for årene 1990 og 2005. Den primære forskjellen er at myndighetene gikk vekk fra å føre protokoller med fortløpende registrering av utvisninger knytta til en og samme sjølakseplass. Erstatningen ble provisoriske arkivmapper hvor både søknader og laksebrev ble arkivert, noen ganger kommunevis, i andre tilfeller innenfor grensene til fylkets laksestyrer. Inntrykket er langt fra systematisk journalføring.

På grunn av kildematerialets vekslende kvalitet over tid, ønsker jeg å gå noe nærmere inn på spørsmålet om når nedgangen i utvisning skjedde. Som tidligere nevnt ble 1100 av statens sjølakseplasser fjernet i 1981, og en eventuell nedgang i utvisninger vil bli analysert i forhold til tida før og etter 1981. Kildematerialet etter 1981 er tynt, kun 3 enkelte år; 1986, 1990 og 2005. Utvisningene før 1981 mangler årene 1975-1980, mens tiårene fra 1964 til 1974 er godt dokumentert.

Figur 2: Prosent andel utvisninger, henholdsvis Stjernøya og Seiland, perioden 1964-2005. (Stjernøya N=253, Seiland N=134)

Figur 2 viser prosent andel utviste sjølakseplasser på henholdsvis Stjernøya og Seiland for perioden 1964-2005. Om vi først konsentrerer oss om Stjernøya i tida før 1981, så gikk andelen utvisninger i bølger; en relativ økning frem til 1968-1970, fulgt av en nedgang i 1971-1972, for så å komme opp igjen i årene 1973-1974 – på et nivå litt under det vi finner for årene 1968-1970. Om vi ser tida før 1981 under ett, var årene etter toppåret 1968 kjennetegnet ved en gradvis nedgang i utvisninger.

Vender vi blikket over på Seiland avtegner 1968 seg også som et toppår før 1981. Forskjellen er imidlertid at på Seiland ble dette en engangshendelse, mens vi på Stjernøya har tre etterfølgende år med relativt høye utvisningstall. Om vi derimot setter en liten parentes rundt enkeltåret 1968, er nedgangen i antall utvisninger tydeligere på Seiland enn på Stjernøya. Det kan være fristende å si at det allerede etter 1964 var tegn på at antall utvisninger gikk ned på Seiland, men at det etter 1972 igjen var tid for flere statlige utvisninger.

Hva så med tida etter 1981? Helt uventet viser figur 2 et markant bykst i 1981, både på Stjernøya og Seiland. Hvorfor? Årene 1990 og 2005 viser det vi forventer å se, altså en markant nedgang i utvisninger. Svaret på spørsmålet kan ha en sammenheng med kildegrunnlaget. Som tidligere antydte, er utvisningsmaterialet for tida etter 1974 nokså fragmentarisk arkivert. På statsarkivet i Tromsø åpenbarte det seg imidlertid en 7 cm tykk datamatrikse med oversikt over alle utviste lakseplasser i hele Finnmark for 1986. En slik komplett utgivelse kunne ikke ligge urørt, og dataene fra Seiland og Stjernøya ble trukket ut og lagt til som et sjekkpunkt for årene 1990 og 2005 – år som i utgangspunktet lå i mandatet fra Finnmarkskommisjonen. Ett ekstra år var også kjærkommen da arkivmappa for 1990, som inneholdt utvisninger for Alta, Hasvik, Sørøysund, (Loppa manglet) og Måsøy, så mistenkelig tynn ut. I mappa lå det 40 dokumenter; søknader, laksebrev, kvitteringer og kartriss, hvor altså 9 utskrivninger forelå for felt 1.

1986-dataene ble lagt til, og analyser kjørt på nytt. Resultatet, som vist i figur 2, viser at 1986 ikke passer inn med den konklusjonen som lå på bordet før arkivmappa dukket opp. Hvordan skal vi forstå dette?

Året 1986 kan på den ene siden representere et unikt år med økt aktivitet i sjølaksefiske utenfor statens grunn. På den andre siden kan året indikere underregistrering for årene før. En slik antagelse forsterkes om vi også trekker inn kildematerialets karakter. Hver statlige eide sjølakseplass i Finnmark var ført inn i et datasystem, med navn og bosted på bruker, samt navn på fiskeplass og tidsrommet og avgifta for bruket. Var det enklere å holde oversikt over alle utvisningene dersom disse ble registrert på en datamaskin, enn protokollført med penn?

Tallmaterialet fram til 1974 ble i all hovedsak før fra lensmannskontoret og i 1986 hadde jordsalgsmyndighetene definitivt tatt over utvisninga. Kan det være at "eierskiftet" førte til en økning i utvisninger?

Meningen her er ikke å gi svar på spørsmålene, men å påpeke at det kan være problematisk å konkludere med at 1981-reduksjonen i antall statsplasser hadde en umiddelbar negativ effekt på utvisninga av sjølakseplasser på Stjernøya og Seiland.

Hvor på øyene har utvisningene vært, og for hvilke tidsrom?

Dette spørsmålet følger opp tematikken på side 9 ff, men denne gangen med 855 utvisninger (6 utvisninger mangler opplysninger). I tillegg gir tabellene under en oversikt over tidsrommet utvisningene har foregått.

Stjernesundet	Tidsrom	Antall	Rognsundet utskrevet på Stjernøya	Tidsrom	Antall	Sørøysundet	Tidsrom	Antall
Stjernfoten	1937-74	14	Stjernholmodden	1966-67	2	Store Kjerringfjorden	1928-05	43
Seikeila	1957	1	Stjernøyholmen	1941-42	2	Lille Kjerringfjorden	1957-86	17
Skarvskjæret	1940-72	23	Hallames	1935-69	13	Smalfjorden	1963-64	2
Kariholmen	1932-05	34	Tudevik	1932-57	5	Nordfjorden	1937-05	38
Raudberget	1933-05	16	Torbenes	1962	1	Sneskredneset	1936-86	11
Hella	1954-05	13	Kvalfjorden, lille	1934-74	12	Nordnes	1969	1
Agonluft	1956-86	18	Nordbukta	1955	1	Øyra	1954-68	6
Storbukta	1942-57	4	Mjånes	1934-86	37	Sørfjorden	1923-67	6
Uernes	1956-71	7	Kvalfjorden, store	1932-86	13	Roren	1956-61	4
Skognes	1967	1	Båtbukta	1968-86	4	Elftervika	1956-65	7
Lillebukta	1963-64	2	Nordmannsnes	1941-68	11	Fagervika	1956-05	11
Sommarbukta	1973-74	2	Vinterset	1922-86	10			
Simavik	1959-86	23	Russehamna	1931-86	3			
Davatluft	1952-86	19	Våillasgohppi	1953-68	20			
Hallvardvika	1956-86	10	Kvalvika	1952-05	9			
Stjernodden	1947-64	9	Vardnes	1954-05	10			
Stjernesund	1927	3	Ukjent	1957-63	8			
Total		199			161			146

Tabell 9: Utvisninger av sjølakseplasser på Stjernøya, etter navn på lakseplasser og utvisningsperiode. (n=506)

Rognsundet utskrevet på Seiland	Tidsrom	#	Sørøysund sør for Seines	Tidsrom	#	Sørøysund nord for Seines	Tidsrom	#	Strømmen og Vargsund	Tidsrom	#
Hakkstabben	1950-05	4	Bårdfjordneset	1915-86	27	Skreifjord	1924-05	39	Vassbukta	1931-50	5
Kjevelnes	1950-74	10	Bumannsfjorden, søre	1941-05	51	Veggenes	1957-05	13	Bekkarfjorden	1961	1
Grannes	1951-68	9	Bumannsfjorden, nordre	1954-74	18	Vinna	1944-86	14	Kjerringvik	1938-73	2
Skarveberg	1927-86	3	Vassvika	1962-70	2	Fagervika	1935-05	22	Seibukt	1935-38	2
Skjellbukta	1939-65	12	Seines	1941-70	7				Vargsund	1966	1
Hestneset	1949-56	4									
Altneset	1950-51	2									
Skogbukta	1949-74	12									
Kufjorden, store	1924-86	45									
Sennabukta	1951-68	4									
Kufjorden, lille	1950-86	17									
Junkerhamna	1955-69	4									
Lille Hamn	1950-51	2									
Gammelvær	1951	1									
Høyvikneset	1951-86	13									
Nordbukta	1954	1									
Sæterbukta	1955-56	2									
Total		145			105			88			11

Tabell 10: Utvisninger av sjølakseplasser på Seiland, etter navn på lakseplasser og utvisningsperiode. (n=349)

Tabell 9 og 10 gir en oversikt over antall utvisninger på henholdsvis Stjernøya og Seiland, etter navn på lakseplass og perioden utvisningene har skjedd. Tabellene er ment som et utfyllende bidrag til tabell 3 og 4.

Hvem fisket hvor?

Som vist i tabell 9 og 10 har staten hatt utvisninger av lakseplasser på en rekke steder langs strandsonene på begge øyene. Det er kun to strekninger som utpeker seg som "rolige" områder i så henseende, og det er Strømmen og Vargsundet, med 11 utvisninger. Rognsundet, som bryter landskapet mellom Stjernøya og Seiland, var også en ferdselsåre for laksen. Hvilken betydning hadde sjølaksen for de som bodde på hver side av sundet? Knut Kolsrud, som gjorde feltarbeid i området i 1942, konkluderer med at sjølaksen hadde ingen økonomisk betydning for befolkningen (finnane) i Rognsund – verken i 1942 eller to generasjoner tilbake i tid. For å sitere Kolsrud – "...visste dei i Rognsund faktisk ikkje av laks", verken på slutten av 1800-tallet, da laksen ble tatt med krokarn i Alta, eller i 1942 siden "tilstandet har i røynda ikkje brigda seg mykje." Årsaken til dette var, i følge Kolsrud, at

sjølaksefisket var for kostbart for de fleste i Rognsundet. De pengesterke må ha vært bosatt i Altafjorden, for det var herfra de reiste for å sette laksenøter i Rognsundet. (Kolsrud: 129). Om vi legger statens utvisninger av sjølakseplasser til grunn, hadde Kolsrud rett i sin beskrivelse?

Utvisninger i Rognsundet		
År	Fiskerens bosted	Antall utvisninger
1924-1986	Altneset (Seiland)	83
1932-1986	Hakkstabben (Seiland)	51
1949-2005	Kvalfjord (Stjernøya)	122
1922-1959	Årøy	17
1945-1965	Skjellbukta (Stjernøya)	8
1958-1963	Ytre Lokkarfjord (Alta)	5
1973-2005	Alta	4
1927-1949	Storkorsnes (Alta)	2
1932-1966	Komagfjord (Alta)	2
1951-1954	Junkerhamn (Seiland)	2
1957	Øksfjord (Loppa)	2
1934	Stjernesundet*	1
1939	Grannes (Seiland)	1
1952	Høyvik (Seiland)	1
1956	Nordbukta (Seiland)	1
1958	Simavik (Stjernøya)	1
1961	Aronnes (Alta)	1
1986	Hasvik (Sørøya)	1
Total		305

Tabell 11: Totalt antall utvisninger i Rognsundet, fordelt etter fiskerens bosted. Perioden 1922-2005. *Person bosatt i Stjernesundet kan også tilhøre områder utenom Stjernøya. Personen regnes som "borteboende".

Som det fremgår av tabell 11 var flertallet av utvisningene gitt til folk bosatt enten på Stjernøya eller Seiland, i alt 270 av 305 utvisninger (88 prosent). Om vi konsentrerer oss om perioden før Kolsrud hadde sitt feltarbeid i Rognsundet, endrer den relative andelen seg betraktelig.

Utvisninger i Rognsundet		
År	Fiskerens bosted	Antall utvisninger
1924-1940	Altneset (Seiland)	13
1932-1942	Hakkstabben (Seiland)	6
1922-1941	Årøy	10
1927	Storkorsnes (Alta)	1
1932	Komagfjord (Alta)	1
1934	Stjernesundet*	1
1939	Grannes (Seiland)	1
Total		33

Tabell 12: Totalt antall utvisninger i Rognsundet, fordelt etter fiskerens bosted, perioden 1922-1939. *Person bosatt i Stjernesundet kan også tilhøre områder utenom Stjernøya. Personen regnes som "borteboende".

Som forventet er antall utvisninger betraktelig redusert. Relativt sett var 20 av totalt 33 utvisninger gitt til folk bosatt på enten Stjernøya eller Seiland. Til tross for en noe lavere prosentandel i forhold til utvisninger som ble gitt for hele perioden, er det imidlertid interessant at av det totale antall utvist sjølakseplass i Rognsund før 1943, så var flertallet av disse gitt til folk bosatt på en av øyene, det vil si 61 prosent.

Kilder

Statsarkivet i Tromsø

Jordsalgskontorets arkiv

Forpaktingsprotokoll for Finnmark 1899-1918

Forpaktingsbrev for Finnmark 1899-1910

Forpaktingsprotokoll for Finnmark 1904-1918

Forpaktingsprotokoll for Finnmark 1913-1937

Forpaktingsprotokoll for Kautokeino, Alta, Talvik, Loppa, Hasvik, Sørøysund, Kvalsund, Måsøy 1916-1947

Forpaktingsprotokoll for Loppa lensmannsdistrikt 1916 til ca 1955

GA71: Innvilgende søknader m/søkerlister om utvisning av lakseplass 1990
Alta, Hasvik, Sørøysund og Måsøy

Finnmarkseiendommen

Forpaktingsprotokoll for Hammerfest 1874-1912

Utvisningsprotokoller

Fortegnelse over lakseutvisninger (alle kommuner) 1915- ca 1929

Fortegnelse over lakseutvisninger (alle kommuner) 1931- ca 1941

Lensmannen i Alta 1939 til ca 1966

Lensmannen i Hasvik 1936 til ca 1966

Lensmannen i Loppa 1939 til ca 1966

Lensmannen i Sørøysund og Kvalsund 1938 til ca 1966

Lensmannen i Talvik 1939 til ca 1966

Laksebrev (kommunevis i ringpermer)

Alta, 1962 til ca 1976

Loppa, ca 1960 til ca 1976

Sørøysund og Kvalsund, ca 1960 til ca 1976

Talvik, ca 1960 til ca 1966

Lakseavtaler for 2005 – excel-format

Finnmarkskommisjonens interesserepresentanter for felt 1

Stor takk til Jorunn Mikkola for opplysninger om stedsnavn om ikke var mulig å finne på publiserte kart.

Litteratur

Bull, Kirsti Strøm. *Kystfiske i Finnmark – en rettshistorie*, Oslo 2011

Fylkesatlas for Finnmark www.nordatlas.no

Kolsrud, Knut. *Sjøfinnane i Rognsund*, Oslo 1955

Norsk institutt for kulturminne forskning (NIKU) og Universitetet i Tromsø: *Felt 1. Stierdná/Stjernøya og Sievju/Seiland*. Sakyndig utredning for Finnmarkskommisjonen, 2011

Samisk høgskole, *Sjølaksefiske i historisk perspektiv i Finnmark*. Utredning for Finnmarkskommisjonen, 2010.